

Metafüüsika ja ontoloogia – transtsendentaalne filosoofia – fenomenoloogia

Joonas Hellerma

Eelmärkus:

Järgnevalt antavates määratlustes ei vaadelda nimetatud mõisteid niivõrd kultuurimõistetena, mis juhataks nende mõistete elu ja päritolu historilise korrani. Pean lootma, et määratlusteks on ka veel mingi teine viis, mis on sarnane sellega, mille kaudu me filosoofiani jõuame. See viis ei ole seotud olemasolevate teadmiste sünteesi või kokkuvõtuga. Meid ei huvita niivõrd mõistete määratlemine, vaid sõnade, keeles ja mõtlemises kogetu vabastamine eneseküllaste mõistete alt, mis ehk meenutavad möödunud aegade filosoferimist, ent ei haara ega tekita seda tingimata uuesti. Seepärast mõistete ise veel ei mõtle ega kõnele, nad ärkavad uuesti siis, kui nad filosoofilisse sündmusse asetatakse. Filosoofilise mõtlemise pingutus ehk sündmus seisneb suutlikkuses koondada toimiva elu kogu sisu nii, et sellest ei järeldu enam ainult mõtlemise loogika või mõtlemise funktsioneerimise mistahes paratamatu kategoorilisus, vaid mõtlemine muutub iseeneses vähetahtsaks ja ei takista ega piiritle ennast enam ei iseenda ja ega oma huvidega.

Metafüüsika

Filosoofia ongi metafüüsika¹. Metafüüsika on kõige raskem filosoofia liik. Metafüüsiline mõtlemine püüab leida küsimust sellest, mis tegelikult on. Mis tegelikult on, see on siis tõde. Metafüüsika on tõe mõtlemine. Raskus seisab juba selle küsimuse õigustatuses ja relevantuses, sest küsimusi on ümberringi palju. Üldiselt on metafüüsika aktuaalsust püütud demonstreerida abstraktsete mõistete varal, millel puuduvad otseselt meelelised või meeltest lähtuvate kontseptide korrelaadid, metafüüsilised alusmõisted on näiteks *vaim*, *energia olemine*, *hüve*, *jumal* jne. Metafüüsika püüab oma abstraktsioone õigustada oma mõistete loogilise eeskujulikkusega ja kõike põhjendva eelisjärguga muu, lähemalt kättesaadava ja partikulaarse suhtes – *metafüüsilised mõisted põhjendavad seda, mida nad ise ei ole, aga nad on samal ajal ühtlasi ja eelkõige see, mis tegelikult, tõeliselt on*. Siin annab endast märku vastuolu. Asju üldiselt põhjendatakse ju selle kaudu, mida nad ei ole, ent metafüüsilise põhjendi problemaatilisus seisab selles, et põhjendatavas ei ole võimalik teha sama lihtsat tagasiviidet põhjustaja juurde: vaimu või jumalat ei saa tagasiulatuvalt viidata – nt maailmas justkui pole seda viidet, mis meil jumalat mõtelda laseks. Metafüüsika põhimõisted on seega ambivalentset (mitte üksi selle vastuolu pärast, nagu ma siin osundatud) ja ei allu ühesele määratlusele. See muudab metafüüsika raskesti talutavaks. Nii tekivad erinevad positsioonid ehk eelistused metafüüsilise küsimuse suhtes, milles on rohkem või vähem varjatud skeptitsismi ja kõrvalteede otsingut. Mistahes kõrvalteel me ka ei liigu, metafüüsikaga on need kõik ometi seotud, s.h. ka transtsendentaalne ja fenomenoloogiline mõtlemine.

---

¹ Ma ei määrtle siin ontoloogiat metafüüsikast erinevalt – ontoloogia on metafüüsika distsiplineeritud vorm. Seepärast ei pöörata ontoloogia-mõistele rohkem otsest tähelepanu.

Transtsendentaalne filosoofia omab positsiooni metafüüsilises küsimuses – seda pole võimalik loodusteadustele analoogsel viisil kuidagi tunnetada. Seevastu pöördub filosoofia tunnetusprobleemi selgitamise juurde ja on selles erakordselt produktiivne. See on võimalik tänu subjektiivsuse kui millegi metafüüsika mõisteist erineva - ühemõttelise ja evidentse - kehtivuse avastusele. Seda, mis tegelikult on, pole võimalik teada, küll on aga võimalik teada ehk tunnetada subjekti ja uurida tema tunnetuse aprioorseid ja universaalseid tingimusi, millelt ka metafüüsiline küsimus oma otsustuse saab: tõde pole tunnetav. Niisiis skeptitsism. Subjekt kui niisugune toob endaga kaasa skeptitsismi uue ja siiani varjatult aktsepteeritud õigustuse. Samas, ideed puhtast mõistusest on võimalik mõelda koos küsimusega, mis on inimene - transtsendentalse filosoofia positiivne töö on omal viisil suhtes meie metafüüsiliste intuitsioonidega.

Fenomenoloogia

Fenomenoloogia laiendab kogemuse kui subjekti tunnetusfakulteedi mõistet ja jätkab sellega transtsendentaalset suunda. Tunnetusprobleemi kantiaanlik käsitlus laseb kogemust paista eelkõige empiirilise retseptiivsusega, mida siis transtsendentalsed mehhanismid kogemusobjektideks vormivad. Selline kogemuse mõiste on fenomenoloogia jaoks naiivne. Kogemust tuleb mõelda kui fenomeni – antut – mille “antust” ei väära ükski spekulatiivne eelotsustus selle kohta, kuidas asjad on (ka see, kuidas kogemus on). Fenomenoloogia produktiivsus seisneb minu nägemuses selles, et ta filosoofiliselt veenvate vahenditega suudab demonstreerida, et “me oleme rohkem, kui me oleme”. Teadvus või kogemus kätkeb endas rohkemat kui metafüüsika ja loodusteadustega seotud tunnetusprobleemi käsitlus. Ehkki varane Husserli fenomenoloogia on metafüüsiliselt neutraalne ja keskendub ainult kirjeldatavale kvaliteedile teadvuselusel, siis reageerib see taaskord meie metafüüsilise intuitsiooniga ja viitab võimalusele näha küsimust või vastust metafüüsilisele küsimusele: mis see on, mis tegelikult on.